

ВИДИ ПОГРОЗ ЗА ЇХ ЗМІСТОМ

OF THE TYPES OF THREATS IN ACCORDANCE TO THEIR CONTENT

Самошенко І.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню видів погроз за їх змістом у кримінальному праві. Проводиться аналіз норм Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за погрозу. Обґрунтовується значення змісту погроз за їх оцінкою суспільної небезпеки. Наводиться аргументація щодо тлумачення та застосування кримінально-правових норм про погрозу у процесі кваліфікації вчиненого злочину.

Ключові слова: види погроз, погроза насильством, розповсюдженням відомостей, що ганьблять потерпілого або які він бажає зберегти в таємниці, пошкодженням або знищенням майна.

Статья посвящена исследованию видов угроз по их содержанию в уголовном праве. Проводится анализ норм Уголовного кодекса Украины, которые предусматривают ответственность за угрозу. Обосновывается значение содержания угроз по их оценке общественной опасности. Приводится аргументация в отношении толкования и применения уголовно-правовых норм об угрозе в процессе квалификации совершенного преступления.

Ключевые слова: виды угроз, угроза насильем, распространением сведений, позорящих потерпевшего или которые он желает сохранить в тайне, повреждением или уничтожением имущества.

The article is devoted to the research of the types of threats in accordance to their content in criminal law. An analysis of the Ukrainian Criminal Code norms, which provide for responsibility for the threat, is conducted. The significance of the content of threats on their assessment of the public security is substantiated. Arguments are given with regarding the interpretation and application of criminal norms on the threat in the process of qualification of the committed crime.

Key words: types of threats, threat of violence, spread of disgracing information about injured or that he wishes to keep secret, damaging or destruction of property.

Постановка проблеми. У чинному КК України можна нарахувати більш ніж 70 статей (частин), якими передбачена відповідальність за різні види погроз. Причому спостерігається тенденція до збільшення числа таких норм. Оновлення кримінального законодавства в останні роки відбувається на фоні злочинності, яка постійно зростає. Виникнення нових, нетипових видів і форм вираження погроз у Кримінальному кодексі (далі – КК) часто викликає труднощі в осіб, які займаються правозастосовчою діяльністю. Це призводить до протиріччя у тлумаченні зазначених правових норм. Тому правильна законодавча регламентація відповідальності за різні види погроз, що забезпечує його застосування, викликає необхідність наукової розробки цієї проблеми.

Стан опрацювання. Погроза належить до найдавніших злочинів – тому наукові дослідження відповідальності за неї почалися давно. У наукових працях представників як класичної школи, так і соціологічного напрямку за кордоном, а також у дослідженнях вчених, які працювали в XIX – XX ст. в Україні, багато уваги приділяється кримінально-караній погрозі. Виходячи із принципу наступності в науці та законодавстві, говоримо про необхідність аналізу як праць вчених різних країн, так і законодавства того часу.

Багато положень, які у свій час були висловлені в науці, а також законодавче закріплення відповідальності за погрозу не втратили свого значення і тепер. Між тим залишається безліч дискусійних, малодосліджених питань. Від якості наукових роз-

робок залежить і вирішення питань вдосконалення кримінального законодавства та правозастосовної практики.

Мета дослідження полягає в теоретичному вивченні проблеми з використанням історичного й емпіричного матеріалів, на підставі чого постає завдання простежити видові особливості погрози, і з врахуванням тенденції розвитку кримінального законодавства про погрозу відпрацювати та науково обґрунтувати конкретні регламентації з вдосконалення практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. У КК України зміст погроз закріплено шляхом вказівки на певне благо, якому винна особа обіцяє завдати шкоди. У якості таких благ виступають: життя людини (ст. 129; 189 ч. 2; 206 ч. 2; 2062 ч. 2; 280 КК та ін.); її здоров'я (ст. 189; 206 ч. 2; 2062 ч. 2; 346 ч. 1; 405 ч. 1 КК та ін.); свобода (ст. 346 ч. 1; 444 ч. 2 КК); честь і гідність (ст. 189; 154 ч. 2; 386 КК); майно (ст. 189; 195; 154 ч. 2; 157 ч. 2; 345 ч. 1 КК та ін.); інші блага (ст. 189 КК). Тому, залежно від характеру тих або інших благ, погрози можуть підрозділятися на види, згрупуватися за особливостями відомостей, якими погрожують, а саме: на погрози фізичної, моральної, матеріальної, іншої шкоди [1, с. 701].

Найбільш типовими для кожної з цих різновидів виступають: 1. погроза насильством; 2. погроза розповсюдженням відомостей, що ганьблять потерпілого або які потерпілий бажає зберегти в таємниці; 3. погроза пошкодженням або знищенням майна. Отже, розглянемо кожен з них.

що у всіх вказаних випадках законодавець також має на увазі саме шантаж як один зі способів вчинення таких злочинів. Отже, законодавець не тільки прямо закріпив у КК поняття шантаж, але і дещо розширив його зміст, передбачивши різні види погроз під час вчинення шантажистських дій.

У складі вимагання мета отримання незаконної майнової вигоди шляхом застосування погроз є умовою, яка дозволяє віднести шантаж до числа корисливого примушування. Порівняно із шахрайством, недійсність «угоди», а з нею – і порочність волі зумовлена тим, що потерпілий передає майно, надає права на майно або вчиняє будь-які дії майнового характеру під впливом омани, яка виникла внаслідок обману чи зловживання довірою. Потерпілий же від шантажу, як і в останніх випадках вимагання, примушується до задоволення пред'явленої йому майнової вимоги, усвідомлюючи неправомірність її характеру.

Серед погроз у складі вимагання, до яких належать погроза насильством і погроза пошкодження чи знищення майна, погроза розголошення відомостей, які потерпілий бажає зберегти у таємниці, виділяється рядом своїх індивідуальних рис. За цієї погрози винна особа залякує потерпілого вчиненням як злочинного діяння, тобто такого, яке, окремо взяте само по собі, є самостійним злочином (наприклад, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК)), так і діяння не злочинного (правомірного) (наприклад, дифамація та ін.). Тому зміст шантажистських погроз ширший, ніж у погроз насильством або погроз пошкодженням чи знищенням майна, зміст яких складається лише з протиправного зла.

До особливостей шантажу можна віднести і той факт, що погроза викриття викликає іноді у потерпілого «не стільки почуття страху, скільки впевненість у вигідності купити мовчання винного» [8, с. 74] як гарантію того, що відомості, які компрометують потерпілого, не будуть розголошені та не стануть відомі особам, яким вони доти не були доступні.

Зазвичай шантажистські погрози мають меншу суспільну небезпеку, ніж інші види погроз – погроза насильством, погроза пошкодженням чи знищенням майна. Відмінність у небезпеці цих погроз відображено, наприклад, у КК Нідерландів, КК Норвегії, КК Франції, де встановлюється менш сурове покарання за шантаж. Чинному КК України диференціація відповідальності залежно від характеру погрози невідома, і суду надається право враховувати її лише у визначенні покарання за вимагання (ст. 189 КК) щодо погроз, передбачених ст. 154 ч. 2 та ст. 386 КК.

Водночас постає питання про те, які саме відомості належить вважати такими, що «ганьблять потерпілого». У літературі відповідь на це питання дається різним чином. Так, Я.М. Брайнін відносить до таких, що ганьблять потерпілого, відомості, які здатні «спричинити шкоду репутації потерпілого» [5, с. 87], а В.І. Тютюгін вказує, що «такими є відомості, які принижують честь і гідність особи» [9, с. 882]. З цими думками варто погодитися, адже

погроза у разі шантажу містить у собі посягання, які є небезпечними для таких особистих благ людини, як честь, гідність, добре ім'я, репутація тощо [10, с. 202]. Таке твердження також впливає з етимологічного тлумачення слова «ганьба», тобто безчестя, недобра слава, паплюження, ганебне, принизливе становище, яке викликає презирство і зневагу [11, с. 570]. Отже, можна вважати, що змістом «відомостей, які ганьблять» охоплюються будь-які непривабливі подробиці особистого життя, інтимних його сторін, професійної, службової, громадської діяльності потерпілого, а також інші обставини, які стосуються його чи близьких до нього осіб. Напевно, саме такими мотивами керувався і законодавець, визначаючи шантаж як кримінально-каране діяння.

У цілому визнання тих чи інших відомостей такими, що ганьблять, є питанням конкретного факту, який розглядається судом на підставі зібраних у справі доказів. Щодо того, якими критеріями слід керуватися, в літературі єдності немає. Так, на думку М.С. Таганцева, у визначенні ганебного характеру відомостей вирішальне значення мають погляди, які існують у суспільстві, причому слід брати до уваги особливості оточення, до якого належить потерпілий [12, с. 920]. Інакше кажучи, оцінюючи відомості як такі, що ганьблять, слід виходити з об'єктивного критерію. Протилежну позицію висловлював М.М. Гродзинський. Згідно з його поглядами, оцінка характеру відомостей, які підлягають розголошенню, повністю залежить від суб'єктивного ставлення до них самого потерпілого, тобто визначальним визнавався суб'єктивний критерій [13, с. 436].

Як бачимо, наведені погляди є діаметрально протилежними і не зовсім коректними. Так, врахування лише об'єктивного критерію не дає можливості охопити поняттям «шантаж» ті види погроз, які за змістом начебто і не містять ганебних відомостей, але «межують» із ними. Тут маються на увазі обставини, які «кидають тінь» на минуле або сьогодення потерпілого, тобто мають лише відтінок, певний «наліт» ганебності. З огляду на мораль, яка панує у суспільстві, до таких суміжних фактів належить, наприклад, наявність у особи, яку шантажують, венеричного захворювання або СНІДу, що ставить під сумнів пристойність її статевих зв'язків, та ін.

Таким чином, перша позиція штучно звужує можливі межі шантажу. З іншого боку, зведення цього діяння лише до суб'єктивних оцінок потерпілого надмірно розширює зміст погроз у шантажі. Запропонований суб'єктивний критерій у визначенні шантажу страждає відсутністю чіткого розмежування між злочинним і незлочинним, породжує ускладнення в однаковому розумінні ознак цього діяння у всіх випадках його вчинення. Караність дій шантажиста не повинна повністю ставитися у залежність від сприйняття змісту погрози конкретним потерпілим. Адже можуть мати місце випадки, коли обставини, розголошенням яких погрожує винний і які об'єктивно не містять у собі нічого поганого (наприклад, погроза розповсюдити відомості про те, що потерпілий таємно від усіх вважає себе нащад-

боду світогляду і віросповідання, на підприємницьку діяльність тощо [24, с. 484].

Також вони можуть витікати зі змісту термінів і понять, які вказані в тексті закону. Так, у переважній більшості такого роду погрози зустрічаються у разі:

а) примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 ч. 1 КК) – погрози звільненням, зменшенням заробітної платні, накладенням стягнення, позбавленням матеріальної підтримки та ін.;

б) вимагання неправомірної вигоди (п. 5 примітки до ст. 154 ч. 2 КК) – погрози вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду;

в) примушування давати показання (ст. 373 КК) – погрози погіршити становище того, кого допитують,

притягнути до відповідальності близьких, здійснити на них тиск та ін.

Усі проаналізовані види погроз іншої, а рівно фізичної, моральної, матеріальної шкоди своєрідним чином трансформуються відповідно до погроз, зміст яких у законі не розкривається, тобто стосовно погроз із «неконкретизованим» змістом [25, с. 181]. Таке має місце щодо погрози, передбаченої в ст. 161 ч. 2 КК. Тут потенційно можлива погроза будь-якому правохоронному благу.

Висновки. Наукові розробки щодо аналізу різних видів погроз повинні сприяти подоланню труднощів, що виникають у кваліфікації вчиненого, відмежуванню погроз за суміжними ознаками, для проведення розмежування злочинної і незлочинної погрози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велика українська юридична енциклопедія. Х.: Право, 2017. Т. 17: Кримінальне право. 1064 с.
2. Советское уголовное право. Часть Особенная: учеб. пособ. / под ред. Е.А.Смирнова и А.Ш. Якупова. К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1975. 343 с.
3. Фейербах А. Уголовное право. СПб.: Медицинская типография, 1810. 330 с.
4. фон Лист Ф. Учебник уголовного права. Особенная часть. М.: Т-во типограф. А.И. Мамонтова, 1905. 409 с.
5. Брайнин Я.М. Советское уголовное право. Часть Особенная. К.: Изд-во Гос. ун-та им. Т.Г. Шевченко, 1952. 111 с.
6. Панов М.І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. К.: ІнЮре, 2010. 812с.
7. Баженов И. Шантаж как уголовное преступление. Юридический Вестник. Изд. Москов. город. о-ва. М.: Типография К. Индриха, 1878. № 2–3. С. 191–208.
8. Соловьев С. Шантаж. Журнал Мин-ва юстиции. СПб.: Типография Правит. Сената, 1898. № 6. С. 67–93.
9. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Х.: Право, 2013. Т. 2. 1040 с.
10. Плец М. Шантаж. Журнал Мин-ва юстиции. СПб.: Сенатская типография, 1905. № 6. С. 195–207.
11. Новый тлумачний словник української мови: у 4 т. К.: Аконті, 2000. Т. 1. 910 с.
12. Таганцев Н.С. Уголовное Уложение 22 марта 1903 г. СПб.: Гос. типография, 1904. 1122 с.
13. Уголовный кодекс Советских республик / текст и постатейный комментарий под ред. С.М. Канарского. Х.: Гос. изд-во Украины, 1928. 588 с.
14. Уголовный Кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий. К.: Политиздат Украины, 1978. 683 с.
15. Вісник Верховного Суду України. 2008. № 7. С. 1–8.
16. Клименко В.А., Мельник Н.И. Уголовно-правовая борьба с вымогательством индивидуального имущества граждан: учеб. пособ. К.: Украинская академия внутренних дел, 1993. 92 с.
17. Куц В.Н. Ответственность за вымогательство. Рад. право. 1986. № 3. С. 33–36.
18. Рішення № 52508903. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52508903>.
19. П. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності». Вісник Верховного Суду України. 2009. № 12. С. 9–16.
20. Немировский Э.Я. Советское уголовное право. Часть Общая и Особенная. Одесса: Одесполиграф, 1926. 363 с.
21. Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность. М.: Юрид. лит., 1986. 221 с.
22. Куц В.Н. Ответственность за вымогательство по советскому уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харьков, 1986. 15 с.
23. Мельник Н.И. Уголовная ответственность за вымогательство личного имущества граждан (по материалам Украины): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Киев, 1991. 24 с.
24. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007. 1184 с.
25. Храмцов О.М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства: монографія. Х.: Ніка Нова, 2015. 472 с.